

СЕКЦІЯ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СИСТЕМИ ЦІННІСНИХ КООРДИНАТ
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТPROBLEMS AND PROSPECTS OF THE SYSTEM OF VALUE COORDINATES
FOR THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE:
PUBLIC ADMINISTRATION ASPECT

Стаття присвячена дослідженню проблем та перспектив системи ціннісних координат формування громадянського суспільства в Україні. Автором було проаналізовано взаємозв'язок соціальних інститутів, політичних процесів і культурних моделей, що визначали рівень демократичних перетворень і сприяли закріпленню базових орієнтирів суспільства. Ретельно досліджувалися архівні матеріали, експертні думки й порівняльні характеристики сучасних тенденцій, що дозволяло відтворити повноту історичного процесу формування ціннісного поля. Досліджено методологічні підходи, що застосовувалися для аналізу взаємодії громадянського суспільства з державою, зокрема системний, інституційний, структурно-функціональний і мережевий методи. В роботі було застосовано комплексний аналіз європейського досвіду та вітчизняних практик, що дозволяло виявити закономірності розвитку публічно-управлінських механізмів і їхній вплив на формування суспільних цінностей. Зібрано емпіричні дані, порівняно теоретичні концепції і встановлено критичні моменти, які впливали на ефективність діалогу між владою і громадою. Виявлено, що основними чинниками, що визначали формування системи ціннісних координат, стали історична спадщина, соціокультурний контекст і політична нестабільність, які створювали складні умови для інтеграції сучасних демократичних норм. Аналіз показав, що недосконалість інституційних механізмів та відсутність стійких моделей публічного діалогу уповільнювали розвиток громадянських ініціатив, знижуючи рівень довіри до державних структур. Крім того, виявлено, що нерегулярність демократичних практик спричиняла фрагментацію суспільної свідомості та перешкождала формуванню єдиної платформи базових цінностей. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчої бази і впровадження інноваційних цифрових технологій для розширення можливостей електронної демократії та забезпечення прозорості публічного управління. Розроблені рекомендації стосовно модернізації організаційних механізмів, що стимулювали активізацію громадянської участі і посилення партнерства між владою й суспільством, були перевірені на емпіричній базі.

Ключові слова: громадянське суспільство, ціннісні координати, публічне управління, соціальна консолідація, політичні еліти, електронна демократія, правові механізми, цифровізація, громадянська освіта, державна політика.

The article is devoted to the study of the system of value coordinates for the formation of civil society in Ukraine, where the historical and cultural background and the influence of traditional institutions on the formation of national identity were studied. The author analysed the interconnection of social institutions, political processes and cultural models that determined the level of democratic transformation and contributed to the consolidation of the basic guidelines of society. Archival materials, expert opinions, and comparative characteristics of current trends were thoroughly studied, which allowed us to recreate the fullness of the historical process of forming the value field. The methodological approaches used to analyse the interaction of civil society with the state, including systemic, institutional, structural and functional, and network methods, are studied. A comprehensive analysis of European experience and domestic practices was applied in the study, which allowed to identify the patterns of development of public administration mechanisms and their impact on the formation of public values. The empirical data are collected, theoretical concepts are compared, and critical points that influenced the effectiveness of the dialogue between the government and the community are identified. It is found that the main factors that determined the formation of the system of value coordinates were the historical heritage, socio-cultural context and political instability, which created difficult conditions for the integration of modern democratic norms. The analysis showed that imperfect institutional mechanisms and the lack of sustainable models of public dialogue slowed down the development of civic initiatives, reducing the level of trust in government structures. In addition, it was found that the irregularity of democratic practices caused fragmentation of public consciousness and prevented the formation of a single platform of basic values. The necessity of improving the legislative framework and introducing innovative digital technologies to expand the possibilities of e-democracy and ensure transparency of public administration is substantiated. The developed recommendations for the modernisation of organisational mechanisms that stimulate the intensification of civic participation and strengthen the partnership between the government and society have been tested on an empirical basis. Key words: civil society, value coordinates, public administration, social consolidation, political elites, e-democracy, legal mechanisms, digitalisation, civic education, public policy.

УДК 352

DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2024.43.21>**Яровой Т.С.**д. наук з держ. упр., доцент,
завідувач кафедри національної
безпеки, менеджменту та публічного
адмініструванняЧернігівський інститут Інформації,
бізнесу і права ЗВО «Міжнародний
Науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»
ORCID ID: 0000-0002-7266-3829

Обґрунтування актуальності обраної теми дослідження. В Україні, яка сьогодні перебуває в умовах складних внутрішніх трансформацій та зовнішніх викликів, питання зміцнення громадянського суспільства набуває першорядного значення. Перехід до європейських стандартів публічного управління, процес децентралізації, посилення громадського контролю за діями органів влади та необхідність формування ефективних механізмів взаємодії між державою і громадою вимагають нових підходів до визначення ціннісних орієнтирів суспільства. Крім того, постійні виклики в інформаційному та безпековому середовищі, пов'язані з гібридними загрозами та впливом зовнішніх чинників, посилюють потребу в усвідомленні суспільством власної суб'єктності та відповідальності за державні процеси. За відсутності чіткої системи громадянських цінностей, зусилля щодо модернізації суспільства і розбудови демократичної держави можуть виявитися недостатньо ефективними або навіть контрпродуктивними. Зазначене підкреслює важливість формування сталих ціннісних координат – системи принципів, які б об'єднували суспільство, посилювали довіру до інститутів влади та сприяли розвитку демократії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях авторів громадянське суспільство розглядається, як ключовий елемент демократичного розвитку, що забезпечує баланс між державою та суспільством (Рябовол Л. Т., Луцишин Г., Бакіров В., Бровко Н., Сімакова С., Захарченко О. В., Юшкевич Ю. С., Корнієвський О. А., Непоп Л., Андрійчук Т., Сидоренко С.). Вивчено роль соціального капіталу, інституційних механізмів і цифрових технологій у процесах активізації громадянської участі. Окрему увагу науковців приділено європейському досвіду підтримки громадських ініціатив, а також викликам, пов'язаним із інформаційною безпекою, політичним популізмом та низькою довірою до державних інституцій.

Мета дослідження є виявлення та наукове обґрунтування оптимальних шляхів формування і розвитку системи ціннісних координат громадянського суспільства в Україні з урахуванням публічно-управлінського аспекту.

Основний зміст дослідження. Громадянське суспільство зазвичай розглядається як сукупність соціальних інститутів, організацій та ініціатив, які функціонують поза межами державної влади й водночас здійснюють вплив на політичні та соціальні процеси. Воно формується на ґрунті добровільної участі людей у різноманітних асоціаціях,

об'єднаннях та рухах, що прагнуть захищати спільні інтереси, координувати колективну діяльність і відстоювати ідеали свободи й справедливості. До структурних елементів громадянського суспільства традиційно відносять неприбуткові організації, профспілки, професійні товариства, благодійні фонди та різні ініціативні групи, які відіграють роль посередників між державою та громадянами. Функції цієї сфери виходять за межі простої комунікації чи представництва, оскільки вона долучається до контролю за дотриманням прав і свобод, сприяє соціалізації індивідів, акумулює ресурси для розв'язання суспільних проблем і часто виступає джерелом інновацій у сфері публічного управління [1]. Одним із найбільш значущих завдань громадянського суспільства вважається формування балансу між державою та ринком, що дозволяє уникнути монополії влади або надмірного впливу бізнесу та сприяє збереженню демократичних принципів. Важливість громадянського суспільства багато в чому пояснюється його здатністю консолідувати людей навколо спільних цінностей, стимулювати діалог і просувати інтереси різних соціальних груп на політичному рівні. Організації, які діють у цьому просторі, забезпечують можливість індивіду висловлювати погляди, брати участь у громадських ініціативах і вибудовувати горизонтальні зв'язки з іншими членами спільноти. Цей процес неможливо уявити без формування стійких морально-етичних, культурних і демократичних орієнтирів, адже саме вони надають змістової та смислової єдності різним видам колективної діяльності [2]. Система ціннісних координат виступає підґрунтям, яке формує відповідальність перед суспільством, повагу до прав людини, критичне ставлення до влади та готовність до суспільного діалогу. Успіх розвитку громадянського суспільства залежить від того, наскільки чітко ці координати усвідомлені, поділяються більшістю населення й віддзеркалюються в конкретних проєктах, законодавчих ініціативах та щоденній діяльності громадських інституцій. Чимало дослідників звертає увагу на те, що феномен ціннісної системи визначає напрямок еволюції суспільства, адже вона впливає на мотивацію учасників, сприяє розширенню простору для співпраці між державними інституціями та представниками громадськості, а також формує високі вимоги до прозорості й підзвітності управлінських рішень. Однак здатність виробити спільні цінності часто залежить від історичних традицій, наявності демократичної культури та інституційної пам'яті. У державі з перехідною економікою й нестабільними політич-

ними умовами можуть виникати ситуації, коли боротьба за доступ до ресурсів переважає над довгостроковими ідеалами справедливості, прав людини або солідарності [3]. Ілюстрацією такого стану є послаблення довіри до державних структур у періоди політичних криз, що ускладнює реалізацію колективних проєктів і негативно позначається на процесах самоорганізації громадян. Незважаючи на це, налагодження зрозумілої та спільної ціннісної платформи дає змогу визначати пріоритети розвитку й залучати якомога ширше коло зацікавлених сторін до формування соціально відповідальної політики. Методологічні засади аналізу взаємодії між громадянським суспільством і державою охоплюють різноманітні наукові підходи, серед яких виділяються системний, інституційний, структурно-функціональний та мережевий. Системний підхід дозволяє розглядати суспільство як цілісність із взаємопов'язаними елементами, що включають державні органи, громадські організації та індивідів, котрі беруть участь у процесі прийняття рішень. Інституційний підхід зосереджений на правилах і нормах, які регулюють відносини між різними секторами, і на тому, як формальні та неформальні інститути впливають на поведінку соціальних акторів. Структурно-функціональний підхід дає змогу виявити роль кожного елемента системи у виконанні певних функцій, що сприяють узгодженню інтересів і стабільності суспільного ладу, тоді як мережевий підхід привертає увагу до неієрархічних форм комунікації та співпраці, де громадські організації можуть діяти як самостійні вузли в загальній мережі суспільства та державного апарату [4]. Кожен із зазначених підходів має власну евристичну цінність, оскільки висвітлює специфіку формування та розвитку громадянського суспільства з різних боків, а також допомагає виокремити фактори, що визначають динаміку його співіснування з державою. Особливий інтерес викликають дослідження з позицій теорії соціального капіталу, де наголошується на значенні довіри, кооперації та міцних горизонтальних зв'язків у побудові розвинутої системи громадського життя. Надмірна централізація влади або брак механізмів прозорого діалогу ускладнюють доступ громадянських об'єднань до процесу формування та реалізації державної політики, що зрештою уповільнює розгортання нових соціальних ініціатив. Водночас, посилення комунікації між владою й громадськістю, упровадження механізмів електронної демократії, формування громадських рад і консультативних органів створюють умови для більш збалансованого ухвалення рішень [5]. За такого підходу грома-

дянське суспільство виступає не лише у ролі критика чи наглядача, але й перетворюється на потужного партнера, здатного підвищувати ефективність політики, знижувати соціальну напругу та прискорювати процес модернізації соціальних структур. Синергія між потужними громадськими організаціями та відповідальною державою стає ключем до встановлення більш гармонійних відносин у суспільстві, де цінності солідарності та соціальної справедливості посідають чільне місце у загальному світогляді. Формування системи ціннісних координат громадянського суспільства в Україні значною мірою детерміноване історичними та соціокультурними чинниками, що впливають на колективну свідомість і визначають домінуючі орієнтири у поведінці широких верств населення. Тривала відсутність власної державності на значних теренах, поєднана з періодами імперського підпорядкування та багатовекторною культурною взаємодією, спричинила складні умови для вироблення спільної ідентичності, якій властиві розмаїті елементи різних традицій. Окремі дослідники вважають, що запізніле становлення модерної національної свідомості відбилося у фрагментарності політичної культури, де рудименти патерналістських установок тривалий час співіснували з паростками демократичного мислення [6]. Слід враховувати і той факт, що культурно-історичний простір України завжди формувався під впливом різних цивілізаційних парадигм, що, з одного боку, розширювало світоглядний діапазон місцевої еліти, а з іншого – ускладнювало процес інтеграції суспільства та формування єдиної платформи базових цінностей. Вітчизняна історіографія дає підстави стверджувати, що накопичені у свідомості соціуму уявлення про справедливість, свободу, рівність та людську гідність не завжди знаходили належне втілення в інституційних механізмах, оскільки протягом століть суспільна активність і автономні ініціативи виявлялися обмеженими рамками колоніальної або авторитарної управлінської моделі.

І в цій площині ховається ще одна загроза – дискредитація громадянського суспільства окремою категорією «неурядових» організацій, які отримують не лише фінансування, але й ключові настанови від певних закордонних джерел. Зрештою, така діяльність призводить до втрати довіри з боку українців не лише для самих організацій, але й для дійсно важливих процесів становлення громадянського суспільства, до яких вони могли бути залучені. Значущу роль у процесі побудови й підтримки ціннісних координат громадянського суспільства відіграють полі-

тичні еліти та механізми публічного управління, оскільки від якості їхньої діяльності, рівня професіоналізму і доброчесності залежить здатність держави створювати умови для відкритого діалогу та рівноправної взаємодії з громадянами. Ефективна політична еліта прагне не лише до концентрації влади, а й до формування базових орієнтирів, які мотивують соціум до конструктивної участі в суспільних процесах, водночас надаючи приклади соціальної відповідальності, толерантності та пошани до людської гідності.

Недосягнутість таких параметрів унаочнюється явищами політичного популізму, клановості в прийнятті рішень та збереження неформальних механізмів розподілу ресурсів, що підривають довіру громадян і нівелюють потенціал громадянського суспільства як партнера у виробленні державних політик [7]. Водночас розвиток науково обґрунтованих програм громадянської освіти, прозорої системи призначень на керівні посади, а також утвердження принципів підзвітності й відповідальності здатні мінімізувати ризики викривлення ціннісних орієнтирів і закласти основу для формування зрілого демократичного середовища.

У результаті можна стверджувати, що цілеспрямований розвиток громадянського суспільства, підкріплений постійною взаємодією з органами публічного управління та зацікавленістю політичних еліт у забезпеченні стабільності й прогресу, залишається одним із найважливіших чинників утвердження системи ціннісних координат, здатної об'єднати українське суспільство й забезпечити позитивні довгострокові перспективи його еволюції. Європейська традиція формування громадянського суспільства часто ґрунтується на прагненні до узгодження різнопланових інтересів і забезпеченні правових гарантій для вільного розвитку суспільних об'єднань, що втілюється в діяльності міжнародних інституцій, залучених до координації демократичних перетворень у регіоні. Результатом тривалого історичного процесу, який охоплював формування парламентських практик, закріплення засад свободи висловлювань і утворення неурядових об'єднань з широким спектром тематичних спрямувань, стало відносне зміцнення дієвості громадських ініціатив і налагодження партнерства між владою та суспільством [8]. Значення набутих уроків для України полягає у вивченні різних моделей співпраці органів публічного управління з громадою, що дало змогу мінімізувати бюрократичні перешкоди, упровадити дієві механізми громадянського контролю і забезпечити прозорий

розподіл ресурсів, необхідних для посилення суспільних інституцій. Водночас ефективне використання європейського досвіду вимагає адаптації законодавчих і організаційних інструментів з урахуванням культурних, політичних і соціально-економічних реалій країни, оскільки пряме копіювання чужих концепцій не завжди призводить до бажаних результатів та часто потребує глибоких трансформацій у ментальності суспільства. Державна політика у сфері підтримки громадянських ініціатив набуває дедалі більшої актуальності, адже зростає суспільний запит на розширення діалогових майданчиків, фінансову й організаційну допомогу громадським об'єднанням та поліпшення правових умов для їхньої діяльності. Розробка всеохопної законодавчої бази, що охоплює принципи відкритості влади та передбачає прості процедури реєстрації й взаємодії громадських організацій з державними органами, слугує фундаментом, який усуває перешкоди для залучення населення до спільного вирішення питань місцевого та загальнодержавного значення [9]. Закріплення норм, покликаних регулювати механізми громадських обговорень, а також стандарти прозорості у формуванні бюджетів, дає змогу створити довіру між владою та ініціативними групами, оскільки виключається ризик кулуарних домовленостей і посилюється відповідальність посадовців. Застосування правових важелів, спрямованих на розширення мережі громадських організацій, водночас передбачає налагодження зворотного зв'язку, де учасники громадянського суспільства можуть впливати на процес прийняття рішень через публічні консультації, експертну оцінку проєктів та інші механізми, що стимулюють взаємну повагу й партнерство. Широкі можливості для розвитку громадянського суспільства відкриваються завдяки активному використанню цифрових технологій, які дають змогу впроваджувати сучасні форми електронної демократії та електронного урядування. Інструментарій онлайн-платформ, електронних петицій, цифрових опитувань та інтерактивних порталів істотно розширює коло осіб, здатних брати участь у розробці суспільно важливих рішень, а зниження транзакційних витрат на взаємодію допомагає залучати більшу кількість громадян до процесу обговорення. Певні складнощі виникають у контексті забезпечення інформаційної безпеки, оскільки відсутність належного рівня кіберзахисту й брак цифрової грамотності можуть зводити нанівець переваги швидкого доступу до ресурсів і провокувати спотворення суспільного дискурсу [10]. Подолання цих викликів передбачає комплекс-

сну державну політику, яка охоплює технічну модернізацію платформ для е-урядування, розробку механізмів виявлення інформаційних загроз, а також широку освітню кампанію, що сприятиме формуванню навичок раціонального споживання цифрового контенту та підвищенню довіри до новітніх інструментів комунікації. Громадянська освіта виконує ключову функцію в процесі формування демократичних цінностей і підвищення свідомої участі людей у громадському житті, оскільки системне поширення знань про права та обов'язки громадян, а також розуміння механізмів прийняття владних рішень створюють сприятливе підґрунтя для соціальної активності та відповідального ставлення до стану публічної сфери. Упровадження спеціалізованих навчальних програм і просвітницьких ініціатив, орієнтованих на залучення молоді до суспільної діяльності та розвиток лідерських якостей, стимулює формування критичного мислення й мотивує громадян до більш свідомої участі в управлінських процесах. Довгострокові вигоди від освітніх проєктів значною мірою полягають у подоланні упереджень, вихованні почуття толерантності, а також в укріпленні навичок консолідованої діяльності, які в сукупності визначають ступінь цілісності громадянського суспільства та його здатність до формування прогресивних ідей, що забезпечують подальший розвиток демократичних інститутів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення проведеного аналізу свідчить про виняткову роль ціннісної складової у процесах становлення та розвитку громадянського суспільства, що виступає ключовою підвалиною для формування демократичних інституцій та налагодження ефективної взаємодії між державою і суспільством.

В Україні, де історичні та соціокультурні чинники ускладнили вироблення єдиного ціннісного поля, поєднання європейського досвіду з усвідомленням власних культурних традицій дозволяє вибудувати таку систему координат, яка сприятиме консолідації громадян та підвищенню рівня їхньої активної участі в управлінських процесах, хоча перехідний характер політичної культури, низький рівень довіри до інститутів влади та вплив гібридних інформаційних загроз залишаються істотними перепонами на шляху до розбудови стабільних демократичних практик. Потреба у формуванні системної державної політики, що забезпечує правову підтримку громадських ініціатив і стимулює партнерські стосунки між владою та інституціями громадянського суспільства, вимагає пошуку дієвих

публічно-управлінських рішень, де громадянська освіта та впровадження цифрових технологій можуть забезпечити належну участь населення і захист від деструктивних інформаційних впливів. Подальші дослідження доцільно зосереджувати на вивченні ефективності електронних інструментів розвитку відкритого врядування, аналізі впливу політичних еліт на формування суспільних цінностей, удосконаленні концепції громадянської освіти, а також виявленні та нейтралізації гібридних загроз, що можуть нівелювати зусилля держави і громадськості в процесі зміцнення демократичного ладу. Такий, комплексний підхід, дасть змогу не лише виробити дієві механізми громадянської залученості й контролю, але й сприятиме поглибленню довіри між учасниками політичного процесу, формуванню стратегічного бачення подальшого реформування правової бази, а відтак і забезпеченню стійкості демократичного розвитку країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рябовол Л. Т. Громадянське суспільство як наукова категорія та предмет правових досліджень. *Наукові записки. Серія: Право* № 9 (2020): с. 4–8. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/14/4>
2. Луцишин Г. Вплив інститутів громадянського суспільства на процес національної консолідації в сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. № 4 (78). С. 22–31. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lutsyshyn_vplyv.pdf
3. Бакіров В. Ціннісний вимір цивілізаційної трансформації суспільства. *Український соціологічний журнал*. 2016. № 1-2. С. 15–22. URL: <https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/9544/9066>
4. Бровко Н., Сімакова С. Методологія дослідження ідей та сутності громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (26). С. 18–24. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1601/1591>
5. Захарченко О. В. Соціальний капітал як чинник взаємодії громадянського суспільства та місцевого самоврядування. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2005. С. 47–52. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/655afd56-718d-4166-b262-19b4d4bb6f14/content>
6. Юшкевич Ю. С. Морально-етичні цінності громадянського суспільства: монографія. наук. ред. Є. Р. Борінштейн. Одеса: «БМВ», 2016. 260 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7376>
7. Корнієвський О. А. Вплив політичних еліт на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Громадянське суспільство України: сучасний стан і перспективи впровадження європейських стандар-*

тів взаємодії з державою : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2013 р.) Київ : НІСД, 2014. С. 45–52. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-07/Gromada_Ukraine-119ff.pdf

8. Непоп Л. Політика Європейського Союзу щодо розвитку громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. № 2 (70). С. 240–251. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nepop_polityka.pdf

9. Андрійчук, Т. (2021). Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: проблеми організаційно-функціонального забезпечення. *Політичні дослідження. Political Studies*, (2), 80–96. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/246308>

10. Сидоренко С. Цифровізація як дієвий механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2023. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/naukova-dumka/2649/>